

ból jelentős funkciót végezzük, újra átéljük — approximative — a kérdéses szellemi tartalmat, a kérdéses egyéniség belső életét.

Az irodalomtörténetben ez a módszer képviseli a szemléltetést. Midőn tehát e szemlélettel foglalkozunk, hogy egy egyént és kort élénken lássunk magunk előtt, e szerint quasi *újraéléssel*, avagy rekonstruktív megéléssel foglalkozunk. Új, analógélményt alkottunk a magunk pszichéjében. Szemléletünk tartalma annál bővebb lesz, minél részletesebben és eredeti módon enged magába tekinteni az író, kinek művével foglalkozunk és minél közelebb eső analógélményt volt módunkban saját tudatélményeink között felkeresni, avagy fejleszteni.

A pszichológiai feladat eme része (rekonstruktív megélés) a gyakorlatban ma már széles körben szerepel. Irodalomtörténelmi könyveink ma nem függelékként közölnek olvasókönyvet; nem halmoznak életrajzi adatokat, hanem az író életrajza elé helyeznek szemléltetőül egy-két művéből vett szemelvényt. Nem csupán azért, hogy megismerjük magát a művet, hanem azért is, hogy megismerjük belőle az író, bár a szemelvények kiválasztásában még az esztétikai szempont és a hagyomány is irányadó, holott történelmi szempontból az a fontos, amely munka, részlet karakterisztikus, azaz mint pszichográfiai maradvány, értékes.

A történelemben az irodalomtörténet eme szemléltető módszere hiányzik. Feladatunk azt módszertani elvünké tenni. E helyen azonban nem tárgyalhatjuk mindazokat a kérdéseket, amelyek a pszichográfiai maradványok szemléltetésével kapcsolatosak. Vizsgálni kell e módszernek a tanítás ama műformáinak kérdésével való kapcsolatát, melyeket a formális fokozat néven ismerünk. Ez az összehasonlítás számos lehetőséget juttat majd napfényre, melyek a történelmi didaktika és nevelés területén a mai napig felhasználatlanok s amelyekre rámutatni a pedagógiai elmélet és gyakorlat együttes feladata lesz.

DÉKÁNY ISTVÁN.

LEÁNYOKTATÁSUNK EGYSÉGES SZERVEZÉSE.

Második közlemény.

II. A polgári leányiskola.

Csaknem félszázada, hogy a törvényhozás a polgári leányiskolákat szervezte. Nagy haladás volt ez! Hisz addig a zárdai iskolákon s némely magán nőnevelő intézeten kívül csakis házi nevelőnők tartásával nyílt a leányoknak alkalmuk arra, hogy a népiskolainál tökéletesebb kiképzésben részesüljenek. Abban az időben tehát a polgári

leányiskoláknak négy osztállyal való szervezése teljesen kielégítette a középosztály nőnevelési igényeit. A IV. o. végeztével otthon maradt a felserdült leány s anyja oldalán jó háziasszonnyá fejlődött.

Azóta azonban a viszonyok teljesen megváltoztak. A megélhetés gondjai mindinkább arra utalják a nőt, hogy már serdülő korában kenyérkereső pályára készüljön. Hány család van Magyarországon, ahol 2—3 felnőtt leány is van a háznál, akik semmiféle produktív munkát nem végeznek; s hány asszony van, akinek elég ideje lenne otthon arra, hogy bizonyos jövedelmet hajtó munkával a maga részéről is gyarapítsa a családfenntartás anyagi eszközeit. S a vagyontalan középosztály családjaiban nagyon is elkelve a nagyobb jövedelem! A megélhetési viszonyok egyre rosszabbodnak s mindenfelől ostromolják az államot segítségért. Csak arról feledkeznek meg, hogy a család nőtagjai fizikai és szellemi munkaképességük értékesítésével akárhány esetben nagyon sokat lendíthetnének a család jólétében.

Ennek alapfeltétele azonban a serdülő leányoknak a jelenkor követelményeihez alkalmazott kiképzése. Alkalmat kell nyújtanunk a leányoknak az iskolában arra a tudományos és gyakorlati előkészítésre, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy felnőtt korukban — akár a háznál, akár azon kívül — jövedelmet hajtó tevékenységet fejthessenek ki. Evégből multhatatlanul szükséges, hogy a polgári leányiskolát gyakorlati irányban valamely életpályára s illetőleg produktív foglalkozásra is minősítő *hétosztályú intézetté* fejlesszük.

Amellett azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a nőt mindenekfelett arra utalja élethivatása, hogy házasságra lépve mint anya és háziasszony teljesítse feladatát. S erre az eshetőségre minden hajadonnak elő kell készülnie. A p. l. felső osztályaiban tehát helyet kell szorítanunk mindazon elméleti és gyakorlati tudnivalóknak, amelyeknek elsajátítása erre elengedhetetlen. S ez egyáltalában nem ütközik nagyobb akadályokba; inkább csak azon mulik, hogy az iskolafenntartók a háztartási munkák gyakorlására szükséges helyiségekről és kellő felszerelésökről, valamint arravaló szaktanitónókról gondoskodjanak.

A szóbanforgó felső tagozattal természetesen csak a népesebb városokban egészülne ki a p. l., ahol t. i. szükség van rá. Másutt, ahol a p. l. tervbevett háromosztályú felső tagozatára ma még nincsen okvetlenül szükség, de a négy osztály mégis kevésnek bizonyulna, egy betetőző V. osztály s illetőleg háztartási és női kézimunka-tanfolyam szervezeteitől a négy osztály fölé. Ekkor segíteni lehetne a jelenlegi tanterv ama fogyatkozásain is, amelyeket az eddigi tapasztalatok szerint okvetlenül orvosolni kell, de a négy osztály keretében

szinte lehetetlen. S különben is egyáltalában nincsen értelme annak a merevségnek, amellyel az intéző körök egyszerűen gátat vetnek annak, hogy a *helyi körülmények a tanítási rendszerben bizonyos határok között érvényesíthessenek*. Hiszen az életre akar nevelni az iskola, tehát észszerűen alkalmazkodnia is kell a szükségletekhez.

Alapos megfontolás és minden körülmény számbavétele arról győzött meg, hogy a kiegészített p. l. hétosztályúnak szervezendő, még pedig a jelenlegi négyosztálynak megfelelő, egységes alapon — a helyi körülmények kívánalmaihoz képest — részint gazdasági, részint ipari, részint pedig kereskedelmi irányú, háromosztályos felső tagozattal. Nagyobb városokban, ahol több p. l. van, ezek a szükséghez képest más és más irányban lennének kiegészítendőek; de megmaradhatna természetesen egy-kettő négyosztályúnak (avagy esetleg ötosztályúnak) is. Így pl. Pozsonyban szükség van egy-egy ipari és kereskedelmi irányú hétosztályú polgári leányiskolára; de bizonyára helyénvaló lenne egy internátussal kapcsolatos gazdasági irányúnak szervezése is. Mellettök azután a három felekezeti p. l. megmaradhatna négyosztályúnak.

A helyi viszonyokhoz képest természetesen az is megengedhető, hogy egy-egy iskola az V. osztálytól kezdve kettéágazzék.

Mind a három irányú felső tagúaknak közös tárgyai lennének azok, amelyek a középosztályhoz tartozó nők igényeihez alkalmazott általános műveltség, valamint a nő természetes rendeltetésének sikeres betöltéséhez szükséges ismeretek elsajátítása végett elengedhetetlenek. Az egyes ágak többi tárgyainak megállapításában pedig számot kell vetni azzal a követelménnyel, hogy a hétosztályú polgári leányiskola végbizonyítványa egyúttal bizonyos életpályákon a nőknek megfelelő foglalkozási kör s illetőleg kenyérkereső állás betöltésére is minősítsen. Azonkívül még figyelemmel kellene lenni lehetőleg arra is, hogy az arravaló növendékek tantervkülönbözeti vizsgálat alapján átléphessenek a leányközépiskola megfelelő osztályaiba.

1. Gazdasági irányú polgári leányiskola szervezése az Alföld s általában földművelő vidékek népes városaiban és nagyközségeiben van helyén. A közös tárgyakon kívül tanítani kell az iskolák felső fokán azokat az ismereteket; a melyek a házi gazdaság, kertgazdaság és — amennyire lehet — a kisebb birtokok mezőgazdaságának észszerű vezetéséhez szükségesek. Evégből az iskola mellett megfelelő nagyságú kertre és jól felszerelt házi gazdaságra van szükség, hogy a növendékek a szakirányú elméleti tanulmányokon kívül az idevágó gyakorlati eljárást is elsajátítsák. E gyakorlati munkákra természetesen több időt szentelnének nyáron, mintsem a téli hónapokban, amikor az elméleti tanulmányokra fordítandó több idő. Ki kell emel-

nem azonban azt, hogy elsősorban a házi- és a kertgazdaság körébe vágó tudnivalókra kell súlyt vetni; a mezőgazdasági ismeretek csak annyiban veendőek figyelembe, amennyiben rájuk a felső fok három osztályában a főcél kockázatát nélkül idő és alkalom kínálkozik. Mondanom se kell, hogy a gazdasági irányú polgári leányiskolák felső tagozata multhatatlanul internátussal hozandó kapcsolatba.

2. Az ipari irányú polgári leányiskola a fehérneműek és felsőruhák szabásán és varrásán kívül kiterjeszkedhetnek különböző nőipari munkanemekre, amilyenek pl. a műhímzés, géphímzés, csipkeverés, kalapdíszítés s más divatárú- és díszítő-cikkek; továbbá bőrdíszmunkák; kesztyűvarrás és nyakkendőkészítés; montirozás; művirágkészítés stb. Eszerint az ipari irányú képzésnek különböző ágai lehetnek; az egyes iskolák azokat művelik, amelyeket a helyi viszonyok célirányosaknak mutatnak. Az ú. n. közös tárgyak tanítására természetesen ezekben az iskolákban is kell figyelmet fordítani. S épen ebben különböznek a női szakiskoláktól, amelyekben a szorosabb értelemben vett szakképzés az uralkodó.

A háztartási gyakorlatokban (főzés, mosás, vasalás stb.) délutánonként felváltva hatos-nyolcas csoportokban foglalkozhatnának a növendékek, úgy, hogy mindegyik növendék hetenként egyszer kerülne sorra. Az ő tisztök lenne továbbá, az utolsó évfolyamban, az iparüzleti könyvvezetés, az irodai munka és levelezés ellátása. Alapos képzettségű, ügyes szaktanítónők, hivatásos és gyakorlott szabónők, divatárúsnők stb. alkalmazása természetesen a siker alapfeltétele.

Látnivaló, hogy ebben az iskolában a növendékek foglalkoztatása olyan természetű, hogy úgyszólván minden munkájukat az iskolában végzik el; lecketanulásról vagy egyéb iskolai munkának otthon való elvégzéséről alig lehet szó. Ez okból a heti óraszám ez iskolák V—VII. osztályaiban bizvást 36-ra tehető. S akkor a növendékek az illető szakmunkákban olyan gyakorlatot s ügyességet szerezhhetnek, hogy az iskola elvégzése után akár otthon, a szülei háznál folytathatják munkájukat jövedelmet hajtó foglalkozásként, akár pedig üzletekben vállalhatnak megfelelő alkalmazást. Végbizonyítványuk mindenesetre arra kell hogy jogosítsa őket, hogy az illető iparágat nemcsak mint alkalmazottak, hanem önállóan is űzhessék.

Nagyon szép keresetre nyílnék alkalmuk a szakszerűen képzett egyes nőknek az otthonukban végzett nőipari munka révén; azonkívül pedig az arra rátermettek önálló üzletet is nyithatnának, amelyet mint asszonyok is vezethetnének. Gyakori eset a nyugati kulturállamokban, hogy hivatalnokok feleségei is tartanak fenn üzletet, amely érezhetően fokozza a család jövedelmét.

3. A kereskedelmi irányú polgári leányiskola olyképen szervezendő, hogy a középosztályhoz tartozó leányok, akik nem készülnek főiskolai tanulmányokra, de gazdasági vagy ipari foglalkozásokra minősítő tanulmányokban sem akarnak részesülni, elsajátíthassák a kereskedelmi szakismereteket is oly mértékben, hogy végbizonyítványuk bizonyos közhivatali, vasúti-, póstai- és ipar- vagy kereskedelem-üzleti irodai állások betöltésére jogosítsa őket.

Nagy számmal vannak ugyanis a jómódú és művelt családok leányai, akik előreláthatólag sohasem szorulnak kenyérkereső foglalkozásra; tanulásuk célja tehát elsősorban az, hogy általános műveltségre és a természetes élethivatásuk betöltésére szolgáló ismeretekre tegyenek szert. Gondos előrelátásból azonban szüleik szükségesnek tartják, hogy leányaiknak minden eshetőségre kenyérkereső foglalkozásra is legyen jogosításuk. A társadalomnak ez a nagy csoportja éppen a neki kiválóképpen megfelelő leányoktatási intézetet nyerné meg a kereskedelmi irányú hétoosztályos p. l.-ban; azért minden nagy városban lenne ilyen iskola állítandó. S még vagyok győződve arról, hogy ezek az iskolák mindenütt nyomban benépesednének. Akkor megszűnnék lassanként az a nagy túlekedés a tanítónőképzők kapui előtt; s szűkebb határok közé szorulna az az ostrom is, melyet leánygimnázium elnyeréseért az ország több városa indított.

Az a kereskedelmi és közgazdasági tudás pedig, amely a kereskedelmi irányú p. l. révén a nők között elterjedne, határozottan javára szolgálna még azoknak a nőknek is, akik házasságra lépve sohasem fognak tisztviselői állást betölteni. Hiszen társadalmunknak egyik nagy baja éppen az, hogy a nők általában véve a gazdálkodási érzék hiányában szűkölködnek, s a család jövedelmét meghaladó költségekkel akárhányan romlásba viszik családjokat. Egy kis közgazdasági tudás, gyakorlati érzék, produktív munkálkodás és takarékos életmód: erre van szüksége mindenekelőtt társadalmunknak. Éppen ezért nem sürgethetjük eléggé a polgári leányiskolának a jelzett módon való kifejlesztését, még mielőtt a *febris gymnasiális* a nőnevelés terén is uralkodóvá lesz.

A tisztés és vagyonos polgári családok is örömmel küldénék leányaikat a kereskedelmi irányú polgári leányiskolába, miután többnyire az a törekvésük, hogy majdan jómódú üzletemberhez adják feleségül, akik ebben az esetben nagyon jó hasznát vehetik majd az iskolában szerzett gyakorlati háztartási képzésöknek és kereskedelmi ismereteiknek egyaránt. S nagy áldás fakadna reájuk kereskedelmi szaktudásukból különösen akkor, ha hosszas betegség ágyba-dönti férjüket, avagy épenséggel özvegységre jutnak. Nem lesznek akkor kiszolgáltatva rosszindulatú emberek furfangjának, s esetleg a magók

erejére támaszkodva is továbbvezethetik üzletüket. A kereskedelmi irányú felső fok tanítástervének megállapításában irányadóul szolgálhatna a női felső kereskedelmi iskolák tanításterve; figyelembe kellene azonban venni a következőket:

a) A kereskedelmi irányú p. l. tanítástervében érvényesülnie kell a középosztályhoz tartozó nők színvonalának megfelelő általános műveltség és a női természetes élethivatás szolgálatában álló elméleti és gyakorlati oktatásnak is. A háztartási gyakorlatokban megfelelő váltakozással ötös-hatos csoportokban vesznek részt a leányok, még pedig a hét egy délutánján. Ezek a gyakorlatok tehát korántsem foglalnak el annyi időt, hogy hátráltatnák őket a tanulásban. Az általános műveltség szolgálatában álló tárgyak részben a női felső kereskedelmi iskola tanítástervében is szerepelnek; a háztartástani, egészségügyi és neveléstani ismeretekre pedig évfolyamonként csak heti két-három óra lenne fordítandó. Bőségesen jutna tehát idő a kereskedelmi szaktárgyakra is.

b) A serdülő korban levő leányok testi egészségének megóvása érdekében 30 óránál több nem állapítható meg osztályonként, miután számot kell vetni a növendékeknek az iskolától megkövetelt házi munkájával is (lecketanulás, házi dolgozatok stb.).

c) A matematikából a polgári leányiskola IV. osztályát végzett leányok előképzettsége csekélyebb, mint a fiúké, miután jóval kisebb óraszámban tanítják a szám- és mértant a leányiskolák alsó osztályaiban. Ellenben számbavehető a franciayelvben való előismeretük, miután fakultatív tárgyként már a p. l. II. o.-tól fogva tanulhatják mindazok, akik kereskedelmi tanulmányokra készülnek.

d) Azok a köz- és magánhivatali pályák, amelyekre a kereskedelmi irányú polgári leányiskola végbizonyítványa jogosítana, nem igényelnek valamennyi szakoktatási tárgyban olyan nagyfokú képzettséget, mint amilyen magában a felső kereskedelmi iskolákban elsajátítható; a tanításterv megállapodásai pedig a részletekben bizonyos határok között észszerűen korlátozhatók, anélkül, hogy a tanítás sikere lényegesen csorbulna. Ez a korlátozás tehát — az általános műveltség és a női élethivatás szolgálatában álló tárgyak javára — a p. l. kereskedelmi irányú felső fokának egyik-másik szorosabb értelemben vett szaktárgyában érvényesítendő.

Ezek a pontok állapítják meg egyúttal lényegében azt a különbséget, mely a szóbanforgó hétosztályú polgári leányiskola és a női felső kereskedelmi iskola között fennállana.

A mondottakból kiténik, hogy súlyt vetek arra a különbségre, mely a középfokú iskoláztatásban a fiúk és a leányok között fennforog. Amíg t. i. a fiúk azzal a céllal járnak iskolába, hogy a kellő

értelmi s erkölcsi képzés mellett bizonyos életpályára készüljenek, addig a leányok nagyrésze egyúttal azzal az eshetőséggel is vet számot, hogy idővel házasságra lépve az anyai és háziasszonyi hivatás teljesítése lesz életének legfőbb feladata. S ha várakozása ellenére nem is nyílnék erre alkalmá, egyáltalában nem lesz oka megbánni, hogy a természetes élethivatásának szolgálatában álló ismereteket és gyakorlati tudnivalókat is elsajátította.

III. A felső leányiskola.

A múlt század hetvenes éveiben az a tapasztalás indította *Trefort* minisztert a felső leányiskolák létesítésére, hogy a művelt és vagyonos családok részére — a zárdákon és néhány magániskolán kívül — egyáltalában nem volt internátussal kapcsolatos leánynevelő intézet. Az úri családok tehát arra voltak utalva, hogy külföldön neveltessek leányaikat, avagy idegenföldi nevelőnőkkel taníttassák őket otthon, a szülei háznál. (A kellő nyelvismerettel bíró, művelt magyar nevelőnőkben akkoriban még szintén nagy hiány volt.) *Molnár Aladár* ösztönzésére tehát ennek a tarthatatlan állapotnak akarta elejét venni *Trefort* az internátussal egybekapcsolt f. l. szervezésével.¹

Sajnosan kell tapasztalnunk, hogy leányiskolai internátusokban még jelenleg is nagy a hiány; de nem annyira a felső leányiskolákkal, mint inkább a polgári leányiskolákkal kapcsolatosan. Akárhány esetet tudok arra, hogy vidéki szülők szívesebben taníttatnák leányaikat a polgári leányiskolában; de kénytelenek őket felső leányiskolába adni, mert zárdába nem akarják, állami vagy községi polgári leányiskolával kapcsolatos internátus pedig alig van. S az is kétségtelen, hogy a zárdák falai közé is kevésbé kíváncsoznának a leányok, ha az állami és községi polgári leányiskolák internátussal lennének kapcsolatosak. Így különösen a más felekezetű leányok valóban csak a megfelelő állami és községi internátusok hiányában kerülnek a zárdába.²

Az egyszerűségre, takarékosagra, gyakorlati érzékre és munkaszeretetre való nevelés nagyon is helyén való társadalmunkban, ahol

¹ Erőltetett szó a *felsőbb* ebben az alkalmazásban, mint a *höhere* szolgál fordítása. Igaz ugyan, hogy a *felső leánynépiszkolát* is szokták röviden felső leányiskolának nevezni; de ilyen iskola már alig van az országban. A *felső keresk. iskola* neve is arra utal, hogy mellőzzük a «felsőbb» szót.

² Könnyen érthető, hogy prot. vagy izr. szülők csak kénytelenségből adják leányaikat kath. zárdá internátusába. De vannak kath. szülők is, akik akár egészségi, akár más okból előnyben részesítik a világi iskolák internátusát.

a nők között nagyon erős hajlandóság mutatkozik az úrhatnámságra, nagyzolásra, fényűzésre, hiúságra és az ezekkel járó oktalan költsékezésre. Már pedig a felső leányiskolába járó vagyonos úri leányok társaságában nagyon könnyen átszarmaznak ezek az emberi gyarlóságok azokra a kevésbé jómódú leányokra is, akik helyzetöknél fogva idővel nagyon is kárát vallhatják a romboló kórságnak. Számos szülő panaszoja el keserűséggel ezt a szomorú jelenséget. Nyilvánvaló tehát, hogy magának a társadalomnak jól felfogott érdekében rajta kell lennünk, hogy a középosztályhoz tartozó vagyontalan leányok inkább a gyakorlati irányú polg. l.-ban neveltessenek; s azért elengedhetetlen, hogy a p. l.-val kapcsolatosan a különböző vidékek szükségleteihez képest megfelelő számú internátus szerveztessék.

Abban az időben, amikor a felső leányiskolákat a vagyonos úri családok leányai számára szervezték, szó sem lehetett még arról, hogy «úri leány» valaha kenyérkereső pályára lépjen. Így tehát az a cél és feladat, amelyet abban az időben a felső leányiskolák elé tűztek, teljesen megfelelhettek ama kor igényeinek. Azóta azonban a viszonyok ebben a társadalmi osztályban is gyökeresen megváltoztak. Aránylag nagyon kevés ma már az olyan vagyonos úri szülők száma, akik gondos előrelátásból ne törekednének arra, hogy leányaik valamilyen életpályára is jogosító kiképzésben részesüljenek. Innen van, hogy akárhány úri leány, aki egyelőre tudni sem akar arról, hogy valaha maga keresse meg a kenyerét, mégis tanítónőképzőt vagy felső kereskedelmi iskolát végez, avagy a felső leányiskola VI. osztályának elvégzése után legalább még az egyéves női kereskedelmi tanfolyamot látogatja, amelyre pedig már a IV. osztály elvégzése is jogosította volna őket. A szerencse forgandó; s az élet különböző eshetőségei közepette a gazdag lány is juthat valaha olyan helyzetbe, hogy élete fenntartásáról önnönmagának kell gondoskodnia! Ez a gondolat irányítja a szülőket leányaik iskoláztatásában, s bizonyára innen van, hogy a f. l., teljesen céltalan V—VI. osztályával és erőltetett továbbképző tanfolyamával, mindinkább veszít népszerűségéből.

Azokban a városokban, ahol állami vagy községi polgári leányiskola nincsen, a felső leányiskola I—VI. osztályai a növendékek nagyrészt nézve tulajdonképpen a polgári leányiskolát pótolják. (Sopron, Trecsén, Mezőtúr, Békés-Csaba stb.) S hogy ez épen nem közömbös az illetőkre nézve, azt fennebb láttuk. De ahol állami vagy községi polgári leányiskola van, ott a felső leányiskola látogatottsága nincsen arányban az illető város népességével.

Szakkörökben különben annyira nyilvánvaló a felső leányiskola jelenlegi szervezetének tarthatatlan volta, hogy szükségtelenné tartom azt e helyen tüzetesebben tárgyalni. Kifejlesztésének irányelve

pedig — a fennebb mondottak értelmében — nem lehet más, mint hogy az általános műveltség és a nő természetes étehtivatásának szolgálatában álló tárgyak tanítása mellett a felső-leányiskola is bizonyos életpályák betöltésére képesítse a nőket. Át kell tehát alakítani ezeket az iskolákat néhány nagyobb városban nyolcosztályú reformközépiskolákká, még pedig az V. osztálytól fogva kettéágazással oly irányban, hogy az egyik ág a társadalom felsőbb rétegéhez, a műveltek osztályához tartozó vagyonos családok nőnevelési igényeinek kielégítése mellett egyúttal tisztviselői állások elnyerésére is minősítsen, a másik ág végbizonyítványa pedig főiskolai tanulmányokra jogosítsa a nőket. Ne legyen a felső leányiskola ez utóbbi, ú. n. középiskolai ága se gimnázium, se reáliskola, hanem valóságos egységes középiskola. Főiskolai tanulmányaikban a nők előreláthatólag még jó ideig el lehetnek mind a görög nyelv, mind pedig az ábrázoló geometria nélkül. Ezt a két tárgyat tehát egyelőre mellőzni lehetne a női középiskola tanítástervében. A latin nyelv tanítása pedig az V. osztálytól fogva kerülhetne sorra, még pedig kizárólagosan csak az intézetnek főiskolára jogosító ágában, a másik ágon az angol nyelv lépne a helyébe. Eszerint az egységes leányközépiskolában az I. o.-tól fogva a német, a III. o.-tól a francia, az V.-tól kezdve pedig a latin nyelvet (illetőleg az angolt) tanulnák a növendékek; a többi tárgy pedig — a görög nyelv és az ábrázoló geometria kivételével — a lényegét nem érintő módosítással ugyanaz lehetne, mint a fiú-középiskolában. S tekintettel arra, hogy a felső foknál való kettéágazás folytán a növendékeknek csak egyrésze tanulná a latinnyelvet, akik már a III. o.-tól fogva francia nyelvet is tanultak, bizonyára kielégítő sikerrel járna 15—20-as csoportokban ennek a nyelvnek a reformált felső leányiskolában való tanítása.

A szóbanforgó bifurkációt annál is inkább javasolom, mert szerencsére nem érkeztünk még el a társadalmi átalakulásban addig, hogy a hajadonok kivétel nélkül törekednének kenyérkereső pályára. A művelt és vagyonos családok körében akadnak még szép számban olyan leányok, akik teljesen megnyugosznak abban, hogy a feleség, anya és háziasszony tiszte legyen kizárólagos élethivatásuk. Ők tehát a felső leányiskola IV. osztályának végeztével a felső foknak azt az ágát fogják látogatni, mely a latin helyett az angolt kultiválja; amellet azonban elérhetik azt is, hogy a VIII. osztályból nyert bizonyítványuk minden eshetőségre bizonyos életpályákra is jogosítsa őket. De nem is kívánatos, hogy a leányvilág hamarosan elárassza a főiskolai tanulmányokon alapuló életpályákat. Örülünk annak, ha minél többen lesznek a reformált felső leányiskolában azok a növendékek, akik a bifurkáció által nyújtott alkalommal élve, az V. osztály-

tól fogva az iskolának azt az ágát látogatják, amely nem jogosít főiskolai tanulmányokra. Azért csak hadd maradjon meg a reformált felső leányiskolában a nevelőtanítás egyik irányelvűül a jövőben is, hogy a nő természetes élethivatására nevelje a serdülő leányokat. Sőt egyenesen hibának kellene mondanunk, ha a reform megvalósításakor elejtenék ezt a javaslatot s mintegy rákényszerítenék az intézet valamennyi növendékét arra, hogy kedvök és akaratuk ellenére is főiskolai tanulmányokra szerezzenek jogosítványokat.

Az a kérdés merül föl most már, megegyeztethető-e a középiszkolai tanulmányi rendszerrel a leányok természetes élethivatására irányuló tárgyak tanítása. Lássuk csak, hogy miről van szó. Tanítani kellene egy éven át lélektani alapon a neveléstant heti két-három órában; továbbá a test- és egészségtant és a háztartástant ugyancsak heti két-két órában. Azonkívül ötös-hatos csoportokban minden leány az V. osztálytól kezdve (három éven át) hetenként egyszer háztartási gyakorlatokban venne részt a délutáni órákban. Ime, ennyi az egész. S miután a leányiskola felső fokáról elmarad a görögnyelv és az ábrázoló geometria, egyáltalában nem ütközik elháríthatatlan nehézségekbe, hogy a felsorolt nőnevelési tárgyaknak helyet szorítsunk. Legyen az iskolában ötös-hatos csoportokban való főzésre berendezett konyha s egyéb háztartási helyiség, ahol a leányok naponként váltakozva hetenként egy-egy délutánt kedvet derítő munkában töltenek el. A munkának jellemképző s egyúttal értelemfejlesztő hatása miatt is érdemes a háztartási gyakorlat arra, hogy a reformált felső leányiskola tanítástervében helyet foglaljon. De fokozza jelentőségét különösen az a tudat, hogy még az önálló életpályára lépő hajadon is nyomban férjhez megy, amint kedvére való kérője akad. S a tapasztalás arról tanúskodik, hogy a jövedelmet hajtó életpályán működő hajadonokra nézve nagyobb a férjhezmenetel valószínűsége, mint a keresettel nem bíró vagyontalan leányokra nézve; épen azért a természetes élethivatásra való kiképzésök elengedhetetlen. Sőt még abban az esetben is, ha a felső leányiskolát végzett és kenyérkereső foglalkozást űző leány pártában marad, javára szolgálhat a háztartási képzettsége; mert megeshetik, hogy rokoni kör hiányában magára marad s előbb-utóbb megúlvá a vendéglőnyujtotta élelmezést, saját háztartást rendez be; s habár cselédséggel végezeti is a háztartási teendőket, mégis értenie kell hozzájuk, hogy ki ne legyen szolgáltatva a cseléd kénye-kedvének. Bármennyire különösnek tartásák is tehát első pillanatra a házi tűzhely munkálataiban szorgoskodó diák-kisasszonyt, én a magam részéről nem ajánlhatom eléggé, hogy iparkodjunk ezzel a gondolattal megbarátkozni.

A háztartási gyakorlatokban való részvétel azonban ne legyen

itt kötelező; a szülők szabad elhatározására kell bízni. Amennyire én ismerem a szülők és a serdülő leányok felfogását ebben a dologban, meg vagyok győződve arról, hogy nem sokan lesznek, akik fölmentést fognak kérni.

Ezek után fölmerülhet még az a kérdés, hogy a középiskolai szervezetű felső leányiskola tanítástervének megállapításában minő követelményeket támasztanak a női nem testi és lelki sajátosságai, szemben a fiú-középiskolák tanítástervével. Nem bocsátkozhatom ezúttal ennek a kérdésnek tüzetesebb tárgyalásába; ehelyett hivatkozom arra, hogy Oroszországban a nők már régóta látogatják az egyetemet s *Rumjanzew* szerint a tudományos pályák különböző köreiből kiváló munkaerőknek bizonyulnak, különösen orvosok és pedagógák, tanújelét adva annak, hogy tudományos munkára való képességük egyenértékű a férfiakéval. Moszkvában már évek óta áll fenn egy leánygimnázium, mely a főgimnáziumok tanítástervét követi; de akárhányszó más leánygimnázium is van, melyeknek a tanításterve alig tér el a főgimnáziumokétól. S ezekben az iskolákban a leányok előmenetele egyáltalában nem csekélyebb, mint a fiúké.

Hivatkozhatnánk különben a hazai középiskolákban néhány év óta tett tapasztalatokra is; de itt a leányok rovására rendszeresen azzal érvelnek, hogy az ő körükből többnyire csak a tehetséges és szorgalmas növendékek kerülnek középiskolába, holott a fiúkat válogatás nélkül szokták iskoláztatni.

A lélektani vizsgálódások eddigi tanulságai arra mutatnak, hogy a két nem lelki képességei között van ugyan árnyalati különbség, de szó sem lehet arról, hogy a nő lelki tehetsége az iskolai tanulmányokban csekélyebb értékű lenne, mint a hasonlókorú férfiaké.

A *Bund für Schulreform* múlt évi boroszlói kongresszusának tárgyalása alapján * bizvást megállapítható, hogy a két nem lelki tehetségeiben mutatkozó különbség korántsem oly mértékű, hogy az a tudományos pályákra jogosító leányiskolák tanítástervére döntő befolyással lehetne. S ugyanezt konstatálhatom három évtizedet meghaladó saját tapasztalataim alapján is. Huszónhét évi fiú- és leányiskolai, azonfölül pedig még hat évi tisztán leányiskolai igazgatói működésem közben bőven nyílt alkalmam a két nem lelki képességeinek összehasonlítására. Észrevehető különbség a saját tapasztalatom szerint csakis a matematikában és a grammatikában mutatkozik a leányok rovására; ennek a megítélésében azonban nem sza-

* A kongresszusi előadások és felszólalások szövegét l.: *Der Unterschied der Geschlechter und seine Bedeutung für die öffentl. Jugend-erziehung.* Leipzig, 1914, Teubner, 8°, IV+184. A szerk.

bad figyelmen kívül hagyni, hogy a fiúk három éven át tanulják a nyelvtant a polgári iskolában, holott a leányok csak két éven át; szám- és mértanra, valamint mértani rajzra pedig a fiúiskolában heti 6—7 óra esik osztályonként a leányiskolai 4, 3, majd pedig csakis 2 heti órával szemben.*

A boroszlói kongresszus tárgyalásaiból különben nyilvánvaló, hogy a két nem lelki tehetségeiben mutatkozó különbségre vonatkozó kutatások még nagyon is a kezdeten vannak. Az eddig megállapított eredmények és a saját megfigyeléseim alapján azonban okom van bízni abban, hogy a további kutatások eredményei nem fogják lényegesen módosítani az eddigi megállapításokat. Másfelől pedig az is kétségtelen, hogy a nő lelkivilágának egyes sajátásaiból, pl. hogy nagyobbfokú náluk az érzelem és a szubjektivitás, egyáltalában nem következik, hogy a számukra szervezett iskolákban az értelmi műveletek gyakorlását fokozó és objektív gondolkozást igénylő tárgyak esetleg szűkebb határok közé szoríttassanak. Nyilvánvaló tehát, hogy a leányiskolák új szervezetének és tanítástervének megállapításában mindenekfelett az *illető iskolák célját és feladatát*, valamint a nők számára alkalmas *életpályák* s egyáltalában a *női élethivatás* követelményeit kell szem előtt tartanunk, úgy, amint ezt a fentiekben tárgyaltuk volt. Ellenben a két nem lelki képességeiben mutatkozó különbség *inkább csak a tanítás módjára* lesz kihatással.

Végezetül utalnom kell még annak a jelentőségére, hogy az új szervezetű felső leányiskolát az arravaló városokban csakis akkor állítsuk fel, amikor ugyanott hétosztályú polgári leányiskola már szervezve van. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nőkérdés helyes megoldása, észszerű irányítása megköveteli, hogy a leányok túlnyomó többsége a hétosztályú polgári leányiskola útján elérhető *gyakorlati életpályák felé* tereltessek; de ez csak akkor történhetik, ha ez iskolák szervezése megelőzi amazokét. Azokban a városokban pedig, ahol a lakosok száma nem kívánja meg, hogy kétféle állami vagy községi közép fokú leányiskola létesíttessék, leghelyesebb lenne az ott esetleg már fennálló felső leányiskolát *internátussal egybekapcsolt hétosztályú polgári leányiskolává átalakítani* (Trencsén, Máramarossziget, Mezőtúr stb.). Az elmondottak ugyanis meggyőzhetnek bennünket arról, hogy a felső leányiskolák jelenlegi alakjukban teljesen céltalan intézetek; egyszerre nagyszámú, középiskolai szervezetű nyolcosztályú intézetet alakítani belőlük pedig egyáltalában nem volna észszerű. Így

* A szám- és mértanra kiszabott heti óraszám elégtelensége a leányiskolai tantervnek egyik sarkalatos hibája, amelyre annak idején már a tanításterv tárgyalásakor is utaltam volt. Sajnos, hiában.

hát az a természetes és magától kínálkozó megoldás, hogy hétosztályú polgári leányiskolákká alakíttassanak át mindazon városokban, ahol középiskolai jellegű f. l.-ra eddig még szükség nincsen.* Egyik-másik azonban áthelyezhető lenne arravaló, nagyobb vidéki városokba, amilyen pl. Nagy-Várad.

A polgári és a felső leányiskolák *négyosztályú alsó tagozatában pedig a tanításterveben ne legyen olyan különbség, amely a kölcsönös átlépést megnehezítené.* E követelmény megvalósítása azonban feltételezi, hogy azok a négyosztályú polgári leányiskolák, amelyek nem egészítették ki hét osztályra, vagy egy betetőző V. osztályt, vagy pedig háztartási és női kézimunkatanfolyamot nyerjenek.

IV. Női szakiskolák.

Külön tanulmányt kíván a női szakiskolák kérdése, mely az érdekelt szakkörök belevonásával lenne megoldandó. Azért mindenkéül előtt a leányok foglalkoztatásának nézőpontjából számbavehető gyakorlati életpályákon otthonos vezetőemberek közreműködésével meg kellene állapítani azt, hogy miféle életpályákon nyílnék hálás tér a nők foglalkoztatására s minő szakképzésben kellene a leányokat

* Még azokban a városokban is, ahol az áll. felső leányiskola mellett áll. vagy közs. polgári leányiskola áll fenn, a f. l. növendékek jórésze mind társadalmi és anyagi körülményeik, mind pedig iskoláztatásuk célja szerint tulajdonképen p. l.-ba való. Így pl. Pozsonyban is. Pedig az ottani felsőbb leányiskola igazgatója maga hirdeti az «Értesítő»-ben, hogy ebbe az intézetbe csak olyan növendékek iratkozzanak be, akiknek az a céljuk, hogy a f. l. mind a hat osztályát elvégezzék, ellenben azok a növendékek, akik a IV. osztály elvégeztével nem akarnak tovább tanulni, avagy valamelyik női szakiskolában akarják folytatni tanulmányaikat, céljaiknak alkalmasabb iskolát találnak a polgári leányiskolában. Ez azonban képtelen az összes jelentkezőket befogadni; így hát többen már ez okból is beiratkoznak a f. l.-iskolába, annak ellenére, hogy a fent jelzett körülményeknél fogva inkább a p. l.-ba kellene járniok. Másokat pedig egyéb körülmények indíthatnak a f. l. látogatására (lakásuk helye, barátnőjük, az iskola «rangosabb» volta, a nagyobb bizalom ez iskola iránt stb.).

Nagyon sajnálnám az ügy érdekében, ha az a körülmény, hogy hivatásomnál fogva véletlenül a polgári iskola szolgálatában vagyok, esetleg azt a gondolatot kelthetné valakiben, hogy a felső leányiskolával szemben bizonyos fokú elfogultság irányítja ítéletemet s a rajta alapuló javaslatomat. Erről igazán nem lehet szó; egész életemben törekedtem minden alkalommal a lehető legnagyobb objektivitásra.

evégből részesíteni. Sürgős ez a feladat azért, mert *a*) messze kihatasú közgazdasági és szociális jelentősége van nemcsak annak, hogy a nők fizikai és szellemi energiája családjuk (és közvetve az állam) javára megfelelően értékesíthessék, hanem egyúttal annak is, hogy a jövedelmet hajtó foglalkozásokra törekvő nők a rendelkezésükre álló életpályák terén arányosan megoszoljanak; *b*) megfelelő szakiskolák hiányában attól kell tartanunk, hogy a leányvilág tömegesen fogja látogatni a tisztviselői pályákra és főiskolai tanulmányokra jogosító iskolákat, úgy hogy csakhamar túltermelés következhetik be ezeken a pályákon, holott az itt mutakozó fölösleg a megfelelő szakiskolák révén nagyon jól érvényesülhetne a különböző gyakorlati életpályákon.

Ezek előrebocsátása után épen csak arra szorítokozom, hogy a női szakiskolákra vonatkozó felfogásomat röviden előadjam.

1. A *tanítónőképzőintézetekben* nagyobb gondot kellene fordítani a tanítónőjelöltek háztartási kiképzésére. Köztudomású ugyanis, hogy épen a tanítónők között akadnak sokan, akik idővel házasságra lépnek; másfelől pedig nagyon sok tanítónő olyan kis községben működik, ahol csak elvétve akad olyan család, amelynek körében ellátást kaphatna. Így sok esetben utalva vannak a falusi tanítónők arra, hogy saját háztartást vezessenek. Nagy hasznukra lenne tehát, ha jártasak lennének a háztartási teendőkben. Azonfölül pedig e szaktudásukkal sok esetben irányító hatással lehetnének egyes falubeli családanyákra; esetleg a tél folyamán hajadonok számára rendezett esti kurzusokban is értékesíthetnék háztartási képzettségüket. Bármennyire méltánylom is azt a törekvést, hogy a tanítónőképzők tanításterve az elméleti tárgyakban ugyanazon követelményeket támassza, mint a tanítóképzőké, mégis csak módját kellene ejteni annak, hogy a tanítás anyagának egyik-másik tárgyban való némi megszorításával elég idő jusson a háztartási gyakorlatokra.

2. Az egyéves női kereskedelmi tanfolyamok fölöslegessé válnak, mihelyt a p. l. felső foka megnyílik. Eddig is csak azért tódultak a leányok olyan nagy számmal ezekben a tanfolyamokba, mert nem volt más választásuk. A tanítónőképzők ugyanis képtelenek a sok jelentkezőt befogadni; a f. l. V—VI. osztálya semmiféle életpályára nem jogosít; ipariskola alig van s női felső kereskedelmi iskola is csak újabban nyílt meg itt-ott. Igazán vigasztalan helyzet a keresetre utalt nők számára! Nem csoda tehát, hogy a tanítónőképzőkön kívül tömegesen lepik el a leányok a női kereskedelmi tanfolyamokat, hogy szükség esetére legalább valamiféle bizonyítvány legyen a kezükben. De hogy nem sokra mehetnek ezzel a tudással, amit azokban a tanfolyamokban egy éven át heti 18 órai tanulással szereztek, az könnyen elgondolható.

3. Habár a kereskedelmi irányú hétéosztályú p. l. a női élet-hivatásra irányuló képzés mellett alapos ismereteket nyújthat egy-szersmind a kereskedelmi tárgyakban is, úgy hogy tisztviselői állá-sokra is minősíthet, mégis szükség van mellettük az országban **3—4 női felső kereskedelmi iskolára**. De ezeknek négyosztályúaknak kell lenniök, ha azt akarjuk, hogy a felső kereskedelmi fiúiskolákkal teljesen egyenértékű szakképzést nyújtsanak, anélkül azonban, hogy a serdülő korban levő leánynövendékek egészségüket kockáztassák. Mert az nem engedhető meg, hogy 14—17 éves leányok heti 33—34 órát töltsenek az iskolában s azonfölül még otthon is minden nap néhány órát leketanulással és iskolai dolgozatok készítésével. Akár-hány szülőt épen ez a *túlterhelés* riaszt el a női felső kereskedelmi iskolától. Ennek tehát okvetetlenül elejét kell venni.

A női felső kereskedelmi iskolából az arra hajlammal és rá-termettséggel bíró leányok közül néhányan a kereskedelmi iskolai tanárképzőbe léphetnének, hogy részint a női felső kereskedelmi iskolákban, részint pedig a kereskedelmi irányú p. l. felső tagoza-tában alkalmazást nyerjenek.

4. A tervbe vett gazdasági irányú p. l. a közéosztály nőneve-lési igényeinek kielégítése mellett leginkább csak a házi gazdaság és a kertészet körébe vágó szakképzéssel foglalkoznék, holott a mező-gazdasági ágazatra csak annyiban terjeszkednék ki, amennyiben arra idő és alkalom kínálkozik. Vele szemben az Alföldön létesítendő **női gazdasági szakiskola** felölelné egyuttal a kisebb birtokok kezelésére szükséges gazdasági szaktudásnak minden ágát. Természetesen inter-nátussal kellene egybekapcsolni ezt az intézetet s egyelőre egynek a felállítása fedezné a szükségletet. A hétéosztályú polgári leányiskolát, a reformált felső leányiskolát és a tanítónőképzőt végzett hajadonok volnának fölvehetőek ebbe a tanintézetbe, amely különösen az utób-biakból szaktanítónőket is képezne a gazdasági irányú p. l.-ban rend-szeresítendő szakoktatási tanszékek számára.

5. Néhány nagyobb vidéki városban a budapesti állami női **ipariskola** mintájára hasonló szervezetű szakiskola lenne felállítandó, amely nem szorítkoznék csak a szorosabb értelemben vett nőipari munkanemekre, hanem kiterjeszkednék egyuttal a nők foglalkoztatá-sára alkalmas egyéb iparágakra is; ilyenek pl. a textilipari munkák, szőnyegszövés, kosárfonómunkák, kartonmunkák, könyvkötés, óra-készítés stb. A fennebb javaslatba hozott szakbizottság feladata lenne a még számbavehető iparágak megállapítása.

Ezek a női ipariskolák a polgári és a felső leányiskola IV. osz-tályából vennék föl a növendékeket s *kiválóképen gyakorlati ipari szakképzésben* részesítenék őket, ellentétben az iparirányú polgári

A népiskola IV. osztályából föllépnek a leányok:

- D.**
- a felső leányiskola I. osztályába; a IV. osztályból fölléphetnek azután
- C.**
- a hétosztályú polgári leányiskola I. osztályába; innen a IV. osztályból fölléphetnek azután:
- B.**
- a négy- (esetleg öt) osztályú polgári leányiskola I. osztályába;
a IV. osztály bevégeztével fölléphetnek:
- A.**
- a népiskola V. osztályába; a VI. osztály elvégeztével pedig átléphetnek:
- (Alulról fölfelé olvasandó.)
4.	a középiskolai ágazat, vagy	} V. osztályába.
3.	a felső leányiskolai nőképző ágazat	
2.	a polgári leányiskola V. osztályába,	
1.	valamelyik női szakiskolába,	
3.	a felső leányiskola valamelyik ágazatának V. osztályába.	} a felső leányiskola valamelyik ágazatának V. osztályába.
2.	a polgári leányiskola { gazdasági irányú V. osztályába,
ipari irányú V. osztályába, vagy
kereskedelmi irányú V. osztályába, vagy	
1.	valamelyik női, szakiskolába,	
3.	a felső leányiskola egyik ágazatának V. osztályába.	
2.	a polgári leányiskola felső tagozatába (3. évf.) vagy	} a polgári leányiskola felső tagozatába (3. évf.) vagy
1.	a négyosztályú alsó tagozatot betetőző V. osztályba, avagy
a női kézimunka és háztartási tanfolyamba, vagy	
3.	a háztartási- és ipari népiskolába (3. évf.).	} a háztartási- és ipari népiskolába (3. évf.).
2.	mint tanonc-leányok a tanonc-iskolába,	
1.	gyakorlati foglalkozás mellett az ismétlő-iskolába.	

leányiskolákkal, amelyek bizonyos határok között a középszintű igényeihez mért általános műveltség követelményeihez is alkalmazkodnak. Eszerint a női ipariskolába azok a szülők fogják küldeni leányaikat, akiknek mindenekelőtt az a céljuk, hogy a leányok az ipari pályán keressék meg boldogulásukat. Ellenben az iparirányú p. l. felsőbb osztályait elsősorban azok a leányok fogják látogatni, akik a társadalmi helyzetüknek megfelelő műveltség és az asszonyi hivatás észszerű betöltésére szükséges képzettség elsajátítása mellett akarnak egyúttal olyfokú nőipari kiképzésben is részesülni, hogy a fennforgó körülményekhez képest esetleg bizonyos jövedelmet hajtó foglalkozást űzhetnek akár otthonukban szüleik avagy, mint asszonyok, saját családjuk körében, akár pedig üzleti alkalmazásban; rátermetségükhöz és hajlamukhoz képest pedig jogosultságuk legyen egyszersmind arra is, hogy esetleg önálló iparüzletet nyithassanak.

A budapesti s esetleg egyik-másik vidéki városbeli női ipariskola egyúttal szaktanítónőket képezne a polgári és a felső leányiskolák női kézimunka- s illetőleg nőipari tanszékeinek betöltésére; evégből meghatározott számban olyan okl. tanítónőket venne fel, akiknek hajlamuk és rátermetségük — tehát határozott ügyességük — van a szóbanforgó szakképzettség elsajátítására.

Egyebekben a női szakiskolák szervezésére vonatkozó részletek megállapítása — amint már fennebb mondottam volt — az e célból szakértők bevonásával egybehívandó értekezlet feladata lenne.

*

Az előadottakkal sikerült talán kimutatnom, hogy leányoktatásunk korszerű újjászervezése valóban elodázhatatlan feladat. S amikor ennek az időszerű tételnek a tárgyalását választottam székfoglaló előadásomul, az a remény kecsegtetett, hogy a kérdésnek ebben az előkelő Társaságban való fejtegetése alkalmas lesz arra, hogy az illetékes körökben is figyelmet keltsen és siettesse a megoldást.

KRAMMER JÓZSEF.